

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.8;332.05 (100)

Медведкін Т.С.

докт.економ.наук, доцент,

Кінчевська Ю. Ю.

Донецький національний університет

ПРОЦЕС ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В АСПЕКТІ ПРОВІДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

ПРОЦЕСС ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИИ И ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В АСПЕКТЕ ВЕДУЩИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕОРИЙ

PROCESS OF TRANSNATIONALIZATION AND GLOBAL TRANSFORMATIONS IN TERMS OF MAJOR ECONOMIC THEORIES

Стаття присвячена аналізу процесу транснаціоналізації та глобальних трансформацій в аспекті провідних економічних теорій.

У статті проаналізовано теоретико-методологічні основи понять глобалізації, транснаціоналізації та їх зв'язуючого елементу – транснаціональних компаній. Досліджено основи розвитку та еволюції процесу глобалізації світової економіки та основні характеристики кожного з етапів. Визначено загальнометодологічні підходи у дослідженнях глобалізаційних трансформацій та розглянуті три великі епохи глобалізації, які починаються з подорожі Колумба та продовжуються й сьогодні. Розкриті основні економічні теорії та їх вплив на визначення понять транснаціоналізації та глобалізації. На основі дослідження поняття глобалізації в аспекті існуючих економічних теорій, було визначено вплив кожної школи на структуру процесу глобалізації та транснаціоналізації. Наведено теоретико-методологічне забезпечення щодо впливу глобальних трансформацій на транснаціоналізацію світової економіки. Розглянуто основні теорії ТНК 20 століття. Наведена інформація щодо географічної структури транснаціональних корпорацій та подальші тенденції їх розвитку.

Ключові слова: глобалізація, транснаціоналізація, транснаціональні компанії, економічні теорії.

Статья посвящена анализу процесса транснационализации и глобальных трансформаций в аспекте ведущих экономических теорий.

В статье проанализировано теоретико-методологическая основа понятий глобализации, транснационализации и их связующего звена – самих транснациональных компаний. Исследованы основы развития и эволюции процесса глобализации мировой экономики и основные характеристики каждого из этапов. Определены общеметодологический подходы в исследовании глобальных трансформаций, также рассмотрены три великие эпохи глобализации, которые начинаются с путешествий Колумба и продолжают в современное время. Раскрыты основные экономические теории и их влияние на определение понятий транснационализация и глобализации. Рассмотрены основные теории ТНК 20 столетия. На основе исследования понятия глобализации в аспекте

существующих экономических теорий, было определено влияние каждой школы на структуру процесса глобализации и транснационализации. Представлено теоретико-методологическое обеспечение влияния глобальных трансформаций на транснационализацию. Приведена информация по географической структуре транснациональных компаний и дальнейшие тенденции развития.

Ключевые слова: глобализация, транснационализация, транснациональные компании, экономические теории.

This article analyzes the process of transnationalization and global transformations in terms of leading economic theories.

In this article the theoretical and methodological basis of the concepts of globalization, transnationalization and their main link – transnational corporations are viewed. Development and evolution bases of the process of globalization of the world economy and the main characteristics of each stage are re-searched. General methodological approaches in the study of global transformation are defines. Also three great eras of globalization are examined, which started from the voyage of Columbus and continues in modern times. The basic economic theories and their influence on the definition of the concepts of transnationalization and globalization are disclosed. The basic theories of TNCs of the 20th century are viewed. Based on the study concepts of globalization in terms of the existing economic theories, it was determined the effect of each school on the structure of the process of globalization and transnationalization. The article provides theoretical and methodological basis of influence of global changes on transnationalization. Information on the geographic structure of multinational companies and the further development trends is provided.

Keywords: globalization, transnationalization, transnational corporations, economic theories.

Вступ. Світ знаходиться в процесі постійного руху, взаємодії та розвитку. Процеси кооперації між країнами постійно набирають обороти. З кожним днем ми всі інтегруємо у великий єдиний міжнародний простір без меж, кордонів та бар'єрів. Процес глобалізації торкається кожної країни, залучаючи її в себе. Нові реалії обумовлюють переосмислення багатьох аспектів розвитку міжнародного господарства, спонукають дослідників по-новому подивитися на наслідки розвитку транснаціоналізації світової економіки в сучасних умовах глобалізації. [2] Глобалізація є невід'ємним елементом сучасного етапу економічного розвитку світового господарства, у зв'язку з чим, ефективне розвиток держави неможливий без урахування фактора глобалізації.

Тему глобалізації досліджували багато вчених, такі як Р. Робертсон (*R. Robertson*), І. Валлерстайн (*I. Wallerstein*), Е. Гідденс (*A. Giddens*), Б. Мейєр (*B. Mayer*), М. Маркусен (*M. Marcussen*), Т. Веблена (*T. Veblen*) та ін. Істотний внесок у розвиток та обґрунтування процесу глобальних перетворень вніс американський журналіст Т. Фрідман (*T. Friedman*) («Плоский світ: кратка історія 21 століття», «World is flat»), канадський філософ Маршалл Маклюєн (*M. McLuhan*), вітчизняні економісти: Кір'янов Л.Г. та ін.

Актуальність дослідження проблем діяльності транснаціональних корпорацій в світі глобальних трансформацій викликано її активним поширенням і залученням країн в даний процес. Вона з'явилася головним чинником конвергенції процесу транснаціоналізації та глобальних трансформацій у світі. Сучасна роль транснаціональних компаній росте в аспекті поглиблення глобалізації та її експансії. Глобалізацію признають ключовим феноменом сучасного світу, який лежить в основі провідних радикальних трансформацій в усіх сферах розвитку сучасного суспільства – економіці, політиці, культурі, управлінні та ін. [3]

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування процесу діяльності транснаціональних корпорацій в світі глобальних трансформацій, процесу глобалізації та транснаціоналізації світової економіки. Визначити основний вплив провідних економічних теорій на визначення понять глобалізації та транснаціоналізації.

Методологія. Обґрунтування теоретичних положень і аргументація висновків здійснювалися на основі системно-функціонального, структурно-рівневого та історико-логічного методологічного підходів. Інформаційно-емпірична база дослідження представлена матеріалами монографій, статей, в тому числі розміщених на web-сторінках, і періодичних видань вітчизняних і зарубіжних економістів.

Результати дослідження. Процес глобалізації та транснаціоналізації розглядався з початку 15 століття меркантилістами. В цей період виникла перша фінансова піраміда, яку багато вчених вважають першою ТНК - Компанія Південних морів (*The South Sea Company*). У наведеній нижче таблиці проаналізовані основні економічні теорії в аспекті процесів глобалізації та транснаціоналізації.

На основі дослідження поняття глобалізації в аспекті існуючих економічних теорій (рис. 1), були зроблені наступні висновки. *Меркантилісти* (15-17 ст.). Основними представниками яких були Т. Мен (*T. Mun*), А. Монкретьєн (*A. de Montchrestien*) та ін., вважали за необхідне втручання держави в господарську діяльність країни у вигляді протекціонізму.

У свою чергу це впливало на зовнішню торгівлю, тому що були введені обмеження на імпорту, встановлені високі імпортні мита, вивіз золота і срібла з країн строго карався. Однак, пізні меркантилісти вважали, зовнішня торгівля - шлях розбагатіти, почався активний вивезення готових виробів, що стало початком вільної торгівлі та глобальних трансформацій.

Також період меркантилізму можна вважати періодом початку транснаціоналізації та зародження перших транснаціональних компаній, якою стала Компанія Південних морів (*The South Sea Company*) - фінансова піраміда, засновники якої обіцяли своїм акціонерам унікальне право на торгівлю з іспанською частиною Ю. Америки.

Класична політична економія (18-30 рр. 19 ст.) Представники: У. Петті (*W. Petty*), А. Сміт (*A. Smith*), Д. Рікардо (*D. Ricardo*). Основним внеском є теорія міжнародної торгівлі Д. Рікардо. Однак, представники класичної школи не розглядали процес транснаціоналізації та глобальних трансформацій. [2]

Дж. М. Кейнс (*J. M. Keynes*) (*кейнсіанська теорія*) вважав інвестиції основним джерелом економічного зростання. Був прихильником активної взаємодії і співпраці країн. Саме Кейнсу належить ідея створення МВФ. Прихильники *інституціоналізму* (Т. Веблен (*T. Veblen*), Д. Б'юкенен (*J. Buchanan*), Р. Коуз (*R. Coase*)) більший акцент робили на вплив неекономічних чинників, таких як політика, право, етика. Міжнародне співробітництво між країнами ґрунтувалося на неекономічному обміні. Вперше розглянули трансакції (договори) і трансакційні витрати, які несли різні інститути. Взагалі, інституціоналізм вважається економіко-еволюційною системою, яка дала поштовх глобальним трансформаціям.

Рис.1. Класичні економічні теорії в контексті теорій глобалізації та транснаціоналізації

Існує кілька підходів до розгляду поняття глобалізації та основних теорій. В аспекті першого вектора доцільно згадати теорії світових систем, всесвітньої культури, всесвітнього правління, глобального капіталізму.

Прихильники *теорії світових систем* (world-system theory) - 1970-ті роки, І. Валлерстайн (*I. Wallerstein*), робили акцент на економічний аспект глобалізації. Вони вважали, що економіка виходить за межі однієї держави. Спирається на єдине поділ праці, але співіснування різноманіття культурних систем. Основною рушійною силою взаємодії країн є економічні зв'язки. Були прихильниками поширення капіталізму в усьому світі. Світ та економічний розвиток країн ділили на «центр», «периферія», «квазіпериферію». Периферія повністю залежить від центру в усіх відношеннях, тоді як квазіпериферія має більш диверсифіковану економіку. Процес глобалізації, на їх погляд, полягав у постійній експансії (розширення), і постійній зміні центру. Постійним атрибутом економічної трансформації вважали циклічні кризи. [4] Р. Робертсон (*R. Robertson*), якого асоціюють з появою терміну «глобалізація» був прихильником *теорії всесвітньої культури* (world culture theory). Пріоритетом для прихильників даної теорії були культурні фактори глобалізації. Основою багатьох наукових робіт даного періоду є поняття глобального села («Global village») - термін, введений М. Маклуен (*M. McLuhan*), широко використовується в його книгах для опису ситуації, нової комунікаційної, а згодом і культурної ситуації. Маклуен описує, як земну кулю «стиснувся» до розмірів села в результаті електронних засобів зв'язку, стала можлива миттєва передача інформації з будь-якого континенту в будь-яку точку світу. [3] Світ розглядається як єдине ціле, існує чотири основні одиниці - суспільство, міжнародна система, індивід, людство. У рамках теорії всесвітньої культури розвивається глоболокалізм - напрямок, що вивчає «територіальні» особливості глобалізації культури, які знаходять відображення в глокалізації. Глокалізація - це процес, за допомогою якого транснаціональні ідеї й інститути набувають особливі форми в певних частинах світу у зв'язку з тим, що універсальні ідеї та процеси, що становлять фундамент глобалізації, можуть усвідомлюватися і засвоюватися різними країнами і соціальними групами по-різному залежно від їхніх цілей. [7]

Теорія всесвітньої правління (World polity theory) розглядає політико-правові аспекти глобалізації, формування глобального суспільства, спираючись на універсальні принципи правління. Правління, на їх погляд, - створення системи спільних цінностей, які формуються усіма учасниками «глобального суспільства» (індивідами, громадянами, урядом, міжнародними організаціями і управляють їх поведінкою. Зосереджені на глобальних моделях правління. Основу глобалізації бачать у прогресі, особистої незалежності й правах, державний суверенітет. Підсумок - подібність держав.

Теорія глобального капіталізму (global capitalism theory) бачить безпосередній зв'язок процесів глобалізації та транснаціоналізації. Головним інститутом ТНК є глобальна ділова еліта, а також міжнародні організації (Світовий банк, МВФ) і державні ТНК. Глобальна політична еліта - ООН, СОТ, неурядові організації, політичні партії, інтеграційні угруповання - ЄС. Прихильники даної теорії намагаються включити економічні, політичні та культурно-ідеологічні аспекти глобалізації, але зосереджені на одній політичній системі - капіталістичної, що є головним недоліком даної теорії. [2]

Інший вектор розгляду теорій глобалізації ґрунтується на *постнекласичній науці* (70 - ті роки 20 століття), представниками якої є В. С. Степин, Д. Хелд (*D. Held*) та ін. Основа - співіснування соціальних систем, синергетика. Велику роль має теорія нестандартної Всесвіту, основою якої є поняття «інфляційної фази» - стадії прискореного розширення. Головними аспектами є комп'ютеризація науки, математичне моделювання, міждисциплінарність, принцип еволюціонізму, синтез наукових знань. [6]

Згідно Д. Хелду, можна виділити *3 основних напрямки (школи)* в концептуалізації глобалізації - гіперглобалізм, скептики і трансформісти.

Один з основних *скептиків* дискурсу глобалізації І. Валлерстайн вважає, що глобалізація це не більше, ніж підвищенням рівнем інтернаціоналізації. Говорячи про ілюзорність глобального уряду, глобальної економіки і глобальної культури, практично всі представники даного напрямку одноставно сходяться в тому, що це проект західних країн (більшою мірою США), які прагнуть таким чином поширити свій вплив на весь світ. При цьому таке домінуюче положення в світі західної капіталістичної економіки і культури, заснованої на конс'юмеризму, ще більше стимулює розвиток фундаменталізму і націоналізму як захисної реакції. При аналізі глобалізаційних процесів саме скептики схильні ототожнювати глобалізацію з модернізацією. Глобалізація розглядається, як поширення західних інститутів модернізації, основу яких складають капіталізм і демократія. Скептики вважають, що основний потік інвестицій і торгівлі ТНК концентрується в найбільш розвинених країнах, а самі корпорації більшою мірою представляють інтереси країн, з яких вони походять. *Гіперглобалізм* ж є прихильниками єдиного глобального ринку всіх країн. Стверджують, що глобалізація несе «де-націоналізацію» світової економіки через становлення і розвиток транснаціональних виробничих, торговельних і фінансових мереж (*K. Ohmae*). Дотримуються точки зору, що національні держави є не більш, ніж простим передавальним механізмом в організації глобальних потоків капіталів і то-

варів. Вважають, що постійне транснаціональне взаємодія людей по коштах глобальної комунікаційної інфраструктури призводить до підвищення усвідомлення спільних інтересів і проблем, що сприяє їх ефективному вирішенню. *Трансформісти* визнають глобалізацію ключовим феноменом сучасного світу, що лежить в основі провідних радикальних трансформацій у всіх сферах розвитку сучасного суспільства - економіці, політиці, культурі, управлінні та ін. Основоположним принципом їх поглядів є орієнтація на культурний розвиток і взаємодія країн. Культуру вважаю ключовим аспектом глобалізаційних процесів. [4, 6]

Наступною провідною економічною теорією, що розглядає процес глобалізації є *конс'юмеризм* (consumerism). Перспективу бачили у формуванні глобального гомогенного суспільства. Основним внеском даного періоду є робота французького вченого С. Латоша «Вестернізація світу». У даній роботі дуже ёмко описуються процеси формування єдиної гомогенної глобальної культури на основі розповсюдження західних інститутів і цінностей. Вестернізація в даному випадку виступає як тотальна сила, якій локальності протистояти не можуть. [4]

Таким чином, сучасне теоретико-методологічне забезпечення щодо дослідження процесу впливу глобалізації на транснаціоналізацію на мега- та мета рівнях, аналізуючи ці процеси з позиції головних факторів виробництва: труда, землі, капіталу та інформації, не відповідає на всі питання сучасності. Тому є наявною трансформація самого процесу глобалізації та її стохастичність. Данні питання в сучасних умовах знайшли відображення в роботах Т. Фридмана (*T. Friedman*). Відомі три великі епохи глобалізації.

Рис. 2. Три епохи глобалізації [1]

Як визначає Т. Фрідман у своїй науковій праці "The World Is Flat: A Brief History of The Twenty-first Century" («Плоский світ: скорочена історія 21 століття»): «...глобальне поле для конкурентної гри вирівнюється. Світ стає плоским. Настає поєднання усіх світових центрів у єдину глобальну мережу, котра – якщо не втручається політика та тероризм – здатна стати першим вісником епохи непередбаченого процвітання та оновлення...» [1]

Багато вчених вважають, що глобалізація суспільства включає в себе не менш важливий процес транснаціоналізації. У зв'язку з цим існуючі теорії транснаціоналізації розглядають як діяльність їх основного агента - ТНК, так і їх вплив на глобалізаційні процеси. Транснаціоналізація - процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК, які є головним суб'єктом цього процесу [5]. У таблиці проаналізовано основні теорії транснаціоналізації 20 століття.

На основі аналізу основних теорій транснаціоналізації 20 століття зроблено наступні висновки. Теорія інтернаціоналізації (***i18n-internationalization***) або теорія міжнародної корпорації. Основні представники цієї теорії роблять на внутрішньофірмових зв'язку міжнародних корпорацій, пояснюють, чому вони більш вигідні, ніж зв'язки між різними незалежними фірмами. Дж. Даннінг, засновник еkleктичної теорії ПІІ (eclectic theory), яка є універсальною теорією прямих іноземних інвестицій.

Фактори, від яких залежить прийняття рішення щодо ПІІ вплив як на міжнародну комерційну діяльність компанії, так і на її внутрікорпоративну діяльність. Відповідно до еkleктичної теорії Дж. Даннінга ведення бізнесу за кордоном за допомогою ПІІ доцільно у разі виконання наступних умов. Наявність конкурентних переваг, обумовлених володінням іонними активами. Компанія повинна мати унікальні конкурентні переваги, які дозволили б їй успішно конкурувати з іноземними компаніями на їх вітчизняних ринках. У число активів, які можуть забезпечити такі конкурентні переваги, входить торгова марка, запатентована технологія, можливість отримання економії від масштабу і т. д. Істотний внесок внесла теорія транснаціональних витрат - витрати, які несе фірма на угоду. Розглядається дві моделі поведінки фірми: фірма може інтеналізувати операцію, тобто виконати її силами власних підрозділів (наприклад, відкрити торговельну дочірню компанію) або екстеналізувати, тобто скористатися послугами незалежної фірми (наприклад, реалізовувати продукцію через експортну компанію) той чи інший вид діяльності. [4]

Теоретичне підґрунтя ключових теорій транснаціоналізації та еволюції ТНК у ХХ столітті

Теорія	Визначальні представники	Теоретичне підґрунтя
Теорія інтернаціоналізації («I18n» та «L10n») - теорії міжнародних корпорацій	П. Баклі (P. Buckley), Дж. МакМанус (J. McManus), Дж. Даннінг (J. Dunning)	Акцент на внутрішньофірмових зв'язках міжнародних корпорацій. Пояснюють, чому вони більш вигідні, ніж зв'язки між різними незалежними фірмами.
Еклектична теорія ПІІ (eclectic theory)	Дж. Даннінг (J. Dunning)	Універсальна теорія ПІІ. Розглянуто 3 аспекти ведення бізнесу на ринках іноземних країн: 1. Переваги від володіння цінними активами; 2. Переваги від розміщення виробництва за кордоном; 3. Переваги від інтерналізації процесу випуску продукції або надання послуг.
Теорія транснаціональних витрат		2 моделі поведінки фірми: фірма може інтерналізувати операцію, тобто виконати її силами власних підрозділів (наприклад, відкрити торговельну дочірню компанію); екстерналізувати операцію, тобто скористатися послугами незалежної фірми (наприклад, реалізовувати продукцію через експортну компанію).

По даним *Credit Suisse* на даний момент ми можемо бачити наступну географічну структуру ТНК (рис. 3).

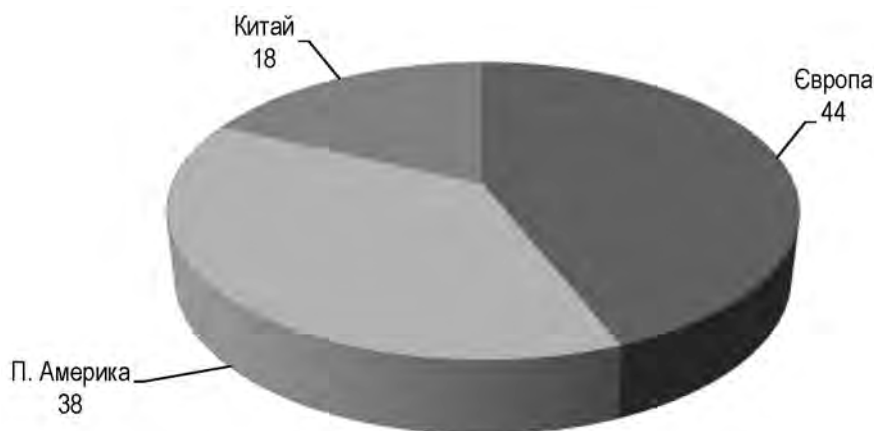

Рис. 3. Географічна структура ТНК в світі у 2013, %

На початку 1980-х рр. у світі було зареєстровано понад 11 тис. ТНК і 104 тис. іноземних філій, а наприкінці 1990-х уже близько 53 тис. і 450 тис. відповідно. За оцінкою Вищого технічного інституту Цюриха, на сучасному етапі домінує 43 тисячі ТНК, які забезпечують 70% світової торгівлі та є компаніями США, Західної Європи та Японії. Загальна кількість компаній по всьому світу нараховує приблизно 37 млн. компаній. ТНК володіють 40 % глобального корпоративного багатства. ТНК забезпечують 50 % світового промислового виробництва. [5]

Спираючись на рисунок 3, основною географічною приналежністю ТНК є Європа (Нідерланди, Велика Британія, Італія, Німеччина), за якою йде Північна Америка та Китай. Тобто, наявні три основні вектори міжнародної торгівлі та руху капіталу. Деякі вчені прогнозують зміну тенденцій та географічної структури, де лідером стануть США та Китай. Сучасний етап глобалізації дозволяє підключитися до гри величезній масі людей зі всіх країн. Глобалізація сприяє розвитку та відкриває нові перспективи для компаній всіх рівнів.

Висновки. В результаті проведеного дослідження теоретико-методолгічного підґрунтя теорій

глобалізації та транснаціоналізації господарської діяльності на мега- та метарівнях зроблено такі висновки:

1. Сучасне теоретико-методологічне забезпечення щодо дослідження процесу впливу глобалізації на транснаціоналізацію на мега- та мета рівнях, аналізуючи ці процеси з позиції головних факторів виробництва: труда, землі, капіталу та інформації, не відповідає на всі питання сучасності. Тому є наявною трансформація самого процесу глобалізації та її стохастичність.

2. На засадах розгляду теоретичної бази глобальних трансформацій, що історично базувались на формаційному підході співіснування багатьох економічних теорій, обґрунтовано, що сучасний процес транснаціоналізації слід розглядати з точки зору провідних теорій глобалізації та транснаціоналізації. За цих умов глобалізація виступає формою становлення нового етапу транснаціоналізації та складовою частиною глобальних трансформацій.

3. В результаті дослідження основних епох глобалізації та впливу класичних економічних теорій на трактування понять глобалізації та транснаціоналізації в період глобальних перетворень, було встановлено, що глобалізацію признають ключовим феноменом сучасного світу, який лежить в основі провідних радикальних трансформацій в усіх сферах розвитку сучасного суспільства – економіці, політиці, культурі, управлінні та ін. На даний момент ми бачимо три основні вектори присутності ТНК в світовій економіці: Європа, США та Китай. При чому, Китай розвивається достатньо швидко та стає серйозним конкурентом могутнім Штатам.

4. На основі аналізу основних економічних теорій запропоновано схему аналізу процесів глобалізації та транснаціоналізації, з'ясовано процес діяльності транснаціональних корпорацій в світі глобальних трансформацій. Визначено основний вплив провідних економічних теорій на визначення понять глобалізації та транснаціоналізації.

5. Зазначені висновки актуалізують подальше теоретико-методологічне дослідження питань транснаціоналізації та глобальних економічних трансформацій в аспекті провідних економічних теорій. Дослідження проблем глобалізації викликано, в першу чергу, її активним поширенням і залученням країн в даний процес. Вона з'явилася головним чинником модернізації сучасних економічних стратегій країн та діяльності транснаціональних компаній. Відчуваючи на собі наслідки глобальних трансформацій, транснаціональні компанії розширяють свої кордони та ведуть активнішу міжнародну діяльність. Однак, поряд з експансією, ростом кількості іноземних філіалів та збільшення прибутку, це призводить до негативних впливів на навколишнє середовище.

Література:

1. Фрідман Томас Плоский світ: скорочення історія 21 століття / Т. Фрідман // М.: АСТ Москва.- 2007. – с. 608.
2. Євлакова І.А. Суперечливі наслідки глобалізації / І. А. Євлакова // Стратегії розвитку України: Науковий журнал. – 2004. – №3-4. – с. 278–281.
3. McLuhan, Marshall Letters of Marshall McLuhan / McLuhan, Marshall // Oxford University Press, 1987. – р. 254.
4. Wallerstein I. Globalization or the Age of Transition / I. Wallerstein // International Sociology. – 2000. – V. 15 (2). – № 6. – р. 249–265.
5. Рокоча В., Плотніков О., Новицький В. та ін. Транснаціональні компанії: Навч. пос. / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький та ін. // К.: Таксон, 2001. – с. 304.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // – М.: АСТ, 2005. – с. 603.
7. Robertson R. Glocalization: Time Space and Homogeneity Heterogeneity / R. Robertson // Global Modernities / Ed. by M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson. – London: Sage, 1995. – р. 25–44.